

УДК 78.90.02

Н. М. Бовсунівська,

кандидат педагогічних наук, доцент

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

nata715@ukr.net

ORCID: 0000-0002-6418-7738

ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ ВОЛИНИ У СФЕРІ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

На основі аналізу історичної та педагогічної літератури представлено практичну діяльність представників польського етносу на території складного геополітичного регіону – Волині. Робота представляє стан мистецтва в маєтках польської знаті, а також висвітлює діяльність польських фольклористів на означеній території. Особливу увагу акцентовано на помилковості деяких тверджень істориків радянського періоду, які трактували внесок поляків в українське мистецтво як малозначимий.

Визначено, що культура етносу збагатила українське мистецтво, залишаючись унікальною і самотньою.

Ключові слова: польський етнос, Волинь, музиканти, видатні польські діячі, фольклористи.

Постановка проблеми. Історична доля поєднала обидва слов'янські народи в одному соціокультурному середовищі. Ця спільність обумовила взаємопроникнення та взаємовплив наших культур. У польському мистецтві навіть існував "український напрям", який на початку XVIII ст. характеризувався романтично-емоційними настроями. З середини XIX ст. ставлення змінюється: українська музична творчість стає об'єктом наукових досліджень польських філософів, музикантів, теоретиків. Їх діяльність стала важливою складовою в розвитку культури і мистецтва України.

Незважаючи на розбіжність думок дослідників щодо ролі Польщі в культурно-історичному розвитку України, варто відзначити неабиякий авторитет поляків-освітян в наших землях. Саме їм належить заслуга створення систематизованої системи шкільництва. Значна кількість навчальних закладів різних католицьких орденів засновувалася й успішно працювала майже на всій території нинішнього Правобережжя. Велике значення мала діяльність польського бомонду на означеній території – в історії відомі прізвища Любомирських, Ржевуських та інших польських вельмож, чия діяльна підтримка мистецтва стала запорукою високого рівня культурного розвитку краю. Дослідники віддають належне й польським фольклористам – саме вони стали вивчати народну творчість волинського краю раніше, ніж, власне, українські мистецтвознавці. Допомогти більш вагомо висвітлити набутки представників польської спільноти Волині має дана робота.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням впливу польського етносу на українську культуру прямо чи опосередковано займалися відомі науковці: О. А. Буравський, С. Й. Грица, О. М. Дедю, В. О. Єршов, А. С. Климчук, С. М. Коляденко, С. В. Лісова, Н. К. Місяць, І. М. Можарівська, Н. А. Сейко, К. І. Шамаєва.

Мета статті – визначити напрямки культуротворчої діяльності та вагомість впливу польського етносу в землях Волині в різні історичні періоди.

Виклад основного матеріалу. Широки політичні й культурні зв'язки Польщі в Європі збагачували її досвід в освітній справі. Держава використовувала його для зміцнення свого етнокультурного статусу на території України, тим самим сприяючи розвитку музичної культури Волині. Створення у XVIII ст. Комісії Народної Освіти (Komisji Edukacji Narodowej – KEN) поклало край дещо хаотичному характеру шкільництва. KEN стала першим Міністерством народної освіти. (Нагадаємо, що й російське освітнє відомство було створене при діяльній підтримці поляків, увібравши кращі традиції Комісії). Ставлення українського загалу до католицької системи освіти ніколи не було однозначним. На превеликий жаль – історичні корені настороженого ставлення до католицизму, змішані з певними науковими штампами радянського часу, призвели у подальшому до виявів вандалізму: на початку минулого сторіччя більшовики знищили потужні органи в костелах Полонного і Житомира – від інструментів залишилися тільки шафи. А в кінці XX століття хулігани розбили великий орган домініканського храму у Вінниці, на якому вчилися грати юні музиканти минулих сторіч. І преса писала саме про антикатолицький аспект цього випадку. Очевидно, що сучасним дослідникам слід більш уважно і неупереджено ставитися до єзуїтської освітньої системи (яку свого часу було проголошено однозначно регресивною, застійною і т. ін.), і опиратися не на публіцистичні випадки православних "полемістів"...

Школи, які працювали під егідою католицьких орденів, безперечно, мали велику кількість недоліків, проте вчительський колектив там добирався ретельно і старанно, дидактика розвивала пам'ять. Ще однією перевагою єзуїтської системи навчання була її доступність і дешевизна, а традиційна театральність і декорування церковних заходів завжди привертала увагу громадськості. Святкові дійства інколи перетворювалися у справжні концерти, в яких брали участь і школярі: наприклад, бурса музикантів Житомирського єзуїтського колегіуму або ж балетна, оперна та оркестрова трупи (!)

Любарської василіанської школи, які після іспитів вражали глядачів оперою А. Е.-М. Гретрі "Земфіра і Анзор" [1].

Відомою є добродійна діяльність польської магнатерії: суттєву матеріальну допомогу рівненським навчальним закладам надавав відомий композитор і поет князь К. Любомирський. Він опікувався місцевою гімназією [2]. Не лише Волиню, але й всією Польщею тоді котилася слава про пишні бали в палаці Любомирських. Слід сказати, що ці вельможі не були дилетантами в мистецтві: "З юних літ Казимир захоплювався музикою – початкову музичну освіту здобув у придворного капельмейстера – німця, а згодом ґрунтовну в Дрездені та інших європейських містах. Він жив здебільшого у Варшаві, де в мистецьких колах мав славу талановитого композитора та поета, зокрема тримав свій музичний салон. <...> навідуючись до Рівного Казимир Любомирський влаштував музичні вечори, куди з'їжджалася волинська шляхта" [3: 37]. Рід Любомирських володів містом Рівне понад двісті років. Батько майбутнього музиканта Фредерік залишився в пам'яті вдячних рівнян розумним господарем і врівноваженим та поміркованим володарем. Саме він, будучи віце-губернатором Волині, сприяв розвитку культури та освіти в країні. Першим учителем його сина став відомий спеціаліст, вихований на традиціях віденських майстрів – Й. Шмідберг. У подальшому князь Казимір стане віце-президентом Товариства допомоги бідним музикантам (м. Варшава), все життя займатиметься фортепіано, створить декілька десятків пісень. Він помре у Львові, а в рівненському костьолі на епітафії його ім'я стоїть поруч усіх інших членів цієї шанованої родини [4]. Карл Любомирський був непоганим поетом і композитором. М. Любомирський особисто організував імпрези, був гарним скрипалем, розумівся на комплектації оркестру (в колективі, який він створив, грав на альтові Домінік Качковський – в майбутньому знаний актор Варшавського національного театру), запрошував до виступів у маєтку в Дубно італійську оперу із Варшави. Завдяки княжому роду в місті Рівне звучав орган, влаштувалися концерти віолончельної та скрипкової музики, а саме місто Дубно уславилося потужними контрактами.

Знаний своїми добродійними справами на території сучасної Рівненщини польський шляхетський рід Дуніних. В його власності знаходилося м. Мізоч. Там мешкав генерал-лейтенант Коронного Війська польського Кшиштоф Дунін-Карвіцький. За ініціативи свого родича Т. Чацького в місті створили парафіяльну школу. Вона мала власний фонд, за рахунок якого утримувалися викладачі вокалу та скрипки [5: 13–14].

На початку XIX ст. у маєтку Ілінських у Романові сенатором графом Юзефом-Августом та його братом композитором Яном-Станіславом було створено декілька потужних мистецьких колективів: в маєтку працювала велика кількість мистецького люду: актори театру, танцівники балету, музиканти. Група була постійною. Її рівень більш, ніж задовольняв сенатора і гостей на "рядових" прийомах, які відбувалися щоденно. Граф та його домашні досить ліберально ставилися до музикантів-кріпаків: о 20 год. на традиційному вечірньому чаюванні за столом поряд з сановниками та їх дружинами завжди сиділи оркестранти. Керівник оркестру Ян Лензі був категорично проти "шпіцрутнівської" системи навчання. Як людина гуманна, він вважав розумову освіту основою будь-якого розвитку, а високу музичну майстерність – результатом продуманої викладацької роботи з талановитим виконавцем. Пізніше, на початку XIX ст., капелю та оркестром почав керувати поляк Ігнацій-Фелікс Добжинський. У його руках зосередилися всі мистецькі сили маєтку. Це громіздке "господарство" вимагало, окрім суто музичних умінь, ще й знання іноземних мов та хисту дипломата: в оркестрі, окрім кріпаків, працювали вільнонаймані німецькі, італійські, чеські, польські, англійські, французькі, румунські артисти... Люди розмовляли різними мовами, мали різне віросповідання. Щоб налагодити роботу і вивести колектив на високий рівень професіоналізму, вимагалася неабияка гнучкість та адміністративні здібності. У Добжинського вони були, про що свідчать захоплені відзиви сучасників про колектив. Зауважимо – артист походив з Романова. Його батько теж був музикантом. Ігнацій-Фелікс навчався в місцевому сзуйтському коледжі, а також в Подільській гімназії у Вінниці. Там же створив перший музичний твір. Пан Добжинський створював музику практично в усіх жанрах: симфонії, увертюри, інструментальні мініатюри... Його Симфонія № 2 отримала відзнаку на конкурсі композиторів у Відні і була представлена в Варшаві та Лейпцигу знаменитим пропагандистом і відкривачем молодих талантів Феліксом Мендельсоном-Бартольдзі [6]. Ігнацій-Фелікс Добжинський студіював науки у Відні у знаменитого теоретика Сімона Шехтера, був знайомий з Аполінарієм Катським (1826–1879) – артистом, який в композиторській та виконавській діяльності конкурував з самим Генріком Венявським [7: 160]. Крім професіоналізму (всі 84 артисти хору навчалися у Римі), гостей дивувала значна кількість публіки (а надто її строкатість). Це пояснюється тим, що вхід на театральні вистави був безкоштовний і відкритий для усіх верств населення, у тому числі й кріпаків. Часто мистецька трупа виїжджала на гастролі: на сцену Бердичева, Кам'янця, Житомира і Києва вона ставила відомі музичні твори (опери "Sontagskind" та "Дон Жуан").

Князь Вацлав Ржевуський теж зробив чимало добра для волинського краю. Особа Ревухи (так інколи називали шляхтича) викликала значний інтерес: про князя писали Ю. Словацький, А. Міцкевич, С. Маковський та ін. Дослідники вважають його благородним авантюристом, "схибленим" на музиці

оригіналом, і видатним діячем польського Листопадового повстання 1831 р. [8: 60]. Вельможа всіляко підтримував свою alma-mater (Кременецький ліцей). При цьому джерела зазначають, що робив він це без гучних констатацій. Князь мав пристойний досвід музиканта-практика: часто диригував учнівським хором, виступав у концертах разом з відомою італійською співачкою – Анжелікою Каталані. Він співав дуетом оперні та камерні твори, за що отримав визнання – іменний годинник. Не цурався й композиторства: його перу належать великі твори – "Реквієм" (поки що не знайдений), який мали виконувати відомі митці – викладачі Ліцею: Ян Лензі, Добровольський, Штейн, Таборовський, Теодор Стефанський. Дослідники вивчають його вокальний твір "Владислав Варненьчик". Князь три роки подорожував Сходом (Стамбул, Дамаск, Саудівська Аравія). Серед замальовок про тамтешнє життя зустрічаємо ноти традиційної музики бедуїнів. Після повернення в свій маєток у Кременці, розгорнув активну культурно-просвітницьку діяльність. Влаштував масштабні концерти для еліти міста і краю. Сам писав романси ("Вірджинія") та духовні твори ("Всемогутній Господи"). Арабські спомини вилилися в твори "Рефлексії над руїнами Пальміри" та "Оксана". Дослідники зазначають, що практично всі твори Ржевуського мають закличний, бойовий характер. Також відоме його захоплення культурою козацтва.. Тому й не дивно, що в 1831 р. під час повстання в Польщі він своїм коштом сформував ескадрон, який і очолив. Саме під час змагань за незалежність і поклав життя князь-меценат, князь-музикант Вацлав Ржевуський [8: 61–65].

Історія польсько-волинських взаємин висвітлює цілу низку релігійних і культурних суперечностей. Це – складна палітра суспільних відносин, яка заслуговує на подальше вивчення політологів, істориків, теологів, фольклористів. Що ж до останнього напрямку, то особливу цікавість викликає діяльність Зоріана Доленги-Ходаковського (1784–1825 рр.). Він прибув на Волинь у 1814 р. і практично одразу поринув у пошуки реліктових і новітніх пісенних зразків українців і поляків. Багато працює в бібліотеках Т. Чацького в Порицьку і Кременецькому Ліцеї. На його прохання директор закладу Сціборський розсилає в усі навчальні заклади Волині циркуляри, в яких учителям запропоновано зайнятися збиранням пісень, обрядів, казок, легенд і відправляти матеріали в Кременець. Його спадщина – не дзвінки монети, а близько 2000 пісенних зразків. Тематика творів – найрізноманітніша: весільні, соціально-побутові, історичні, родинні українські пісні, щедрівки, колядки. В них можна прослідкувати історію українства за декілька сторіч [9].

Постать Оскара Кольберга мало відома музичній педагогіці. Він був сином професора Варшавського університету, змалку слухав вишукану музику – його сім'я мешкала по сусідству з Шопенами, мати була талановитою артисткою. Після закінчення Варшавського ліцею у 1835–1836 роках він відвідував заняття у Комерційній академії Берліна і, одночасно, продовжував музичні студії під керівництвом знаменитого педагога Юзефа Ельснера. Повернувшись додому, працював учителем музики. Під час своїх поїздок у Литву і Білорусь зацікавився народною культурою. Паралельно зі збиранням етнографічних і фольклорних матеріалів Кольберг займався і музичною творчістю, розпочав композиторську і концертну діяльність. Вважаючи фольклор основою освіти будь-якого музиканта, він досліджував найглухіші куточки Полісся (сучасна територія українсько-білоруського пограниччя). О. Кольбергу належить найбільш повна каталогізація музичних творів, записаних іноземцями. Слід сказати, що він був людиною мужньою: не кожному під силу вирушити в майже безлюдні й незнайомі місця чужої країни без гід-перекладача та провіанту. Незнання мови призводило до прикрих помилок, які інколи змінювали зміст пісні. Так, записано "Korom uklonysia" замість оригіналу "Koromyslo hnetsia", або "Dokotyw sia, z hroszuma ostaw sia" замість "Do kotelcia z hroszuma dostawsia" [10]. Загалом же "українська" тема в його творчості налічує 3000 назв.

Обсяг публікації не зможе вмістити імен усіх представників польського етносу, які підтримували і розвивали подеколи тяжко zdeформовану українську культуру. Ці митці працювали практично в усіх її сферах. Польські школи й громадські організації спрямовували свою діяльність на розвиток мистецтва, збагачення духовного життя населення. Представники польської еліти сприяли розвитку освіти. Відкривали навчальні заклади, надавали матеріальну допомогу викладачам та учням. Звичайно – дбали й про традиції своєї прабатьківщини. У цьому поєднанні скоро гартуватиметься професійне мистецтво України ХХ століття.

Висновки. Таким чином, внесок польської етнічної спільноти у розвиток музичної освіти й культури Волині можна окреслити як значний і вагомий. Вона відіграла помітну роль в громадському й культурному житті Волині. А своєю діяльністю вона сприяла розвитку освітнього й духовного потенціалу України в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Сейко Н. А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у ХІХ – першій половині ХХ ст. : [монографія] / Н. Сейко. – Житомирський державний педагогічний університет імені Івана Франка. 2002. – 158 с.

2. Буравський О. Громадська діяльність польської інтелігенції Волині, її внесок в українську та європейську науку у другій половині XIX – на початку XX століття / О. Буравський // Вісник Житомирського педагогічного університету. – 2004. – № 11. – С. 10–17.
3. Климчук А. Князі Любомирські і Рівне / А. Климчук // VIP. – 2008. – № 11. – С. 36–38.
4. Єршов В. Волинські полоністичні студії : [збірник наукових статей] / В. Єршов // Полісся. – 2014. – 256 с.
5. Яцечко Т. Представники роду Дуніних на Волині / Т. Яцечко // Матеріали II Волинської Міжнародної історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 90-річчю Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : Видавництво ЖДУ ім. І. Франка, – 2009. – 176 с.
6. Kosińska Małgorzata Polish Music Information Center, Polish Composers' Union, October 2006 [Електронний ресурс] / Małgorzata Kosińska. – Режим доступу : <http://culture.pl/en/artist/ignacy-feliks-dobrzynski>.
7. Tokarz Joanna Kultura muzycznaGalicji / Joanna Tokarz // Galicja i jej dziedzictwo. – Т. 4. – Wydawnictwo wyższej Szkoły Pedagogicznej. – Rzeszow, 1995. – S. 155–164.
8. Дедю О. Музична діяльність Вацлава Жевуського в контексті культурних традицій Кременеччини першої третини XIX століття / О. Дедю // Наукові записки Тернопільського державного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія "Мистецтвознавство". – 2009. – Випуск 1. – С. 60–65.
9. Дедю О. Збирацька діяльність Зоріана Доленги-Ходаковського на Волині / О. Дедю // Наукові записки Тернопільського державного університету імені Володимира Гнатюка. – Серія "Мистецтвознавство". – 2007. – Випуск 1. – С.101–105.
10. Kolberg O. Wolyn. Obrzedy, melodye, piesni z brulionow posmiertnych przy wspoludziale St. Fischera i F. Szopskiego, Wydal Tretiak / O. Kolberg // Krakow, 1907. – 450 s.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Seiko N. Pol's'ke shkil'nytstvo na Volyni-Zhytomyrshchyni u XIX – pershiy polovyni XX st. [Polish Schooling in Volyn and Zhytomyr in the XIX – Early XX Century] : [monografija] / N. Seiko. – Zhytomyr's'kyu derzhavnyy pedahohichnyy universytet imeni Ivana Franka. 2002. – 158 s.
2. Buravs'kyi O. Hromads'ka diyal'nist' pol's'koyi intelihtentsiyi Volyni, yiyi vnesok v ukrayins'ku ta yevropeys'ku nauku u druhiy polovyni XIX – na pochatku XX stolittya [Polish Intellectuals Movement and Their Contribution to Ukrainian and European Science in the Second Half of XIX – early XX Centuries] / O. Buravs'kyi // Visnyk Zhytomyr's'koho pedahohichnoho universytetu [Zhytomyr Pedagogic University Journal]. – 2004. – № 11. – S.10–17.
3. Klymchuk A. Knyazi Lyubomyrs'ki i Rivne [Lyubomyrski Princes and Rivne] / A. Klymchuk // VIP [VIP]. – 2008. – № 11. – S. 36–38.
4. Yershov V. Volyns'ki polonistychni studiyi [Polish Studies in Volyn] : [zbirnyk naukovykh statei] / V. Yershov. – Polissya, 2014. – 256 s.
5. Yatsechko T. Predstavnyky rodu Duninykh na Volyni [The Representatives of Duniny Class in Volyn] / T. Yatsechko // Materialy II Volyns'koyi Mizhnarodnoyi istoryko-krayeznavchoyi konferentsiyi, prysvyachenoyi 90-richchyu Zhytomyr's'koho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka [The Materials of the Second Volhynian International Local-History Conference Devoted to the 90th Anniversary of Zhytomyr Ivan Franko State University]. – Zhytomyr : Vydavnytstvo ZhDU im. I. Franka, – 2009. – 176 s.
6. Kosińska Małgorzata Polish Music Information Center, Polish Composers' Union, October 2006 [Електронний ресурс] / Małgorzata Kosińska. – Режим доступу : <http://culture.pl/en/artist/ignacy-feliks-dobrzynski>.
7. Tokarz Joanna Kultura muzycznaGalicji / Joanna Tokarz // Galicja i jej dziedzictwo. – Т. 4. – Wydawnictwo wyższej Szkoły Pedagogicznej. – Rzeszow, 1995. – S. 155–164.
8. Dedyu O. Muzychna diyal'nist' Vatslava Zhevus'koho v konteksti kul'turnykh tradytsiy Kremenechchyny pershoyi tretyny XIX stolittya [Vatslava Zhevus'kyi Musical Activities in the Context of Kremenechchyna Cultural Traditions] / O. Dedyu // Naukovi zapysky Ternopil's'koho derzhavnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka [Ternopil Volodymyr Hnatyuk State University]. – Seriya "Mystetstvoznavstvo". – 2009. – Vypusk 1. – S.60–65.
9. Dedyu O. Zbyrats'ka diyal'nist' Zoriana Dolenhy-Khodakov's'koho na Volyni / O. Dedyu // Naukovi zapysky Ternopil's'koho derzhavnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatyuka. – Seriya "Mystetstvoznavstvo". – 2007. – Vypusk 1. – S.101–105.
10. Kolberg O. Wolyn. Obrzedy, melodye, piesni z brulionow posmiertnych przy wspoludziale St. Fischera i F. Szopskiego, Wydal Tretiak / O. Kolberg // Krakow, 1907. – 450 s.

Бовсуновская Н. Н. Деятельность польской общины Волини в сфере музыкального образования Украины.

На основе анализа исторической и педагогической литературы представлена практическая деятельность представителей польского этноса на территории сложного геополитического региона – Волини. Работа представляет состояние искусства в имениях польской знати, а также освещает деятельность польских фольклористов на указанной территории. Особое внимание акцентировано на ошибочности некоторых утверждений историков советского периода, которые трактовали вклад поляков в украинское искусство как малозначительный. Определено, что культура данного этноса обогатила украинское искусство, оставаясь уникальной и самобытной.

Ключевые слова: польский этнос, Волинь, музыканты, выдающиеся польские деятели, фольклористы.

Bovsunivska N. M. Activities of the Polish Community in Volyn in the Sphere of Music Education in Ukraine.

Development of Ukrainian musical pedagogics in a separate region is not only artistic traditions of local population but also traditions of representatives of other nationalities. A lot of ethnic population always lived on the area of Volyn. The history connected Ukrainians and Poland in one sociocultural community. This community has stipulated cultures interaction. There was "Ukrainian direction" in the Polish art. It was characterized by romantically-emotional moods at the beginning of the 18th of century. From the middle of the 19th century that relation changes: musical work has become the object of scientific researches of the Polish philosophers, musicians, theorists. Their activity has become an important constituent in development of culture and art of Ukraine.

Despite the differences of researchers over relation to the role of Poland in the cultural and historical development of Ukraine it is worth noting outstanding authority of Poland-teachers for our territory (land). They play the instrumental role in the development of the organic schooling on the right Bank of Volyn. A significant number of educational institutions of various Catholic orders was based and worked in almost all the territory of the right Bank. Activities of the Polish nobles were important; their active support of the arts has become a guarantee of a high level of cultural development of the region. The researchers commend Polish folklorists, which began to study folklore of Volyn region before the Ukrainian art-critics did. In the process of its creation the following methods were used: chronological, historical, synthesis, generalization of literary and historical sources, the method of extrapolation and historical analogy. These artists worked in almost all areas. Of course, they cared about the traditions of his homeland. The professional art of Ukraine of the XX century was developed in this combination. Thus, the contribution of the Polish ethnic community in the development of musical education and culture of Volyn can be defined as significant.

Key words: Polish folklorist, Ukrainian art, musical pedagogic.